

ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו וגו',
(י"ט).

ולכאורה צריך ביאור מה שהוסיף בבנינו ובבנותנו,
הלוא כבר אמר בנערינו, שזה כולל גם הבנים והבנות,
(ולכאורה מוכח שזה דבר בפני עצמו, שהפסיק ואמר
נלך), ואם כן מה הוסיף לומר בבנינו ובבנותנו. <<<

כן אמר **נטה את ירך על השמים**, להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם, והיתה מכבה כל נה, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום, לא יתקיים הנר וכו' ועל כן **לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו**, ואלמלא כן היו משתמשיך בנרות, וזהו שאמר הכתוב (בתהילים) **שלח חושך ויחשך**, כי היה שלוח חשך, לא אפיסת אור היום בלבד, ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש וכו' כאשר הוא בים אוקינוס, כעדות רבי אברהם², ע"כ.

והנה מדברי הרמב"ן מבואר שמכת חושך לא הייתה אלא בחינת חושך אחת, ובאותו חושך עצמו **לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו**, ולפי זה לא הייתה מכת חושך אלא שלושה ימים בלבד (ולא ששה כפירוש רש"י³).

ד

איתא במדרש רבה (פרשה י"ד ב'), **ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה**, מהיכן היה החושך ההוא, רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר מחשך של מעלה, שנאמר **ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו**, רבי נחמיה אומר מחשך של גיהנם, שנאמר **ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סדרים וגו'**, ע"כ. ולכאורה צריך ביאור במאי פליגי, וכן מה הטעם בדבר זה, שהיה או מן השמים או מהגיהנום.

ה

והנה הרמב"ן הביא ראיה לדבריו שהיה כאן חושך אחר, מדכתיב בתהילים (בענין המכות שהביא הקב"ה על המצרים) **שלח חושך ויחשך**, והנה בהמשך אותו פסוק כתוב **ולא מרו את דברו**, (כתיב 'דבריו', וקרי 'דברו'), ולכאורה צריך ביאור מאי קא משמע לן בזה שלא מרו את דברו, ואיזה שבח הוא.

ועיין בפירוש הרד"ק הארוך, שהביא מדרש (המכירי), דפליגי בה רבי אליעזר ורבי יהודה בר סימון, מי **לא מרו את דברו**, שלפי רבי אליעזר המכות עצמן לא מרו את דברו, ולפי רבי יהודה בר סימון בית דין של מעלה לא מרו את דברו, ע"כ.

וצריך ביאור איזה הוה אמינא הייתה שהמכות ימרו את דבריו, ועוד דקאמר זאת דווקא במכת חושך, שעל זה כתוב **ולא מרו**, וכן לרבי יהודה בר סימון, מהו ההוה אמינא דווקא במכת חושך, שבית דין של מעלה ימרו את דברו, וכן צריך ביאור במאי פליגי רבי אליעזר ורבי יהודה בר סימון, וצריך ביאור.

ו

כתיב בתהילים, במזמור ברכי נפשי (ק"ד), שמדבר במעשה בראשית,

(2) עיי"ש.

(3) וב' פסו' אלו **ויהי חשך אפלה וכו' שלשת ימים**, וכן **לא ראו וכו' שלשת ימים**, הם פ"י למש"כ **וימש חשך**, ועי' לקמן מש"כ.

בענין מכת חושך

ויאמר ה' אל משה **נטה ירך על השמים וגו'**.

א

במכת חושך כתוב שה' אמר למשה **נטה ירך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך**, ואכן כך עשה משה שהטה את ידו על השמים, אכן לא כתוב 'וימש חושך', אלא **ויהי חשך אפלה**.

ולכאורה צריך ביאור דהרי הקב"ה אמר **וימש חשך**, ולמה כתוב שהיה **חשך אפלה**, דבפשטות אין זה אותו דבר, וצריך ביאור.

ב

אכן צריך לבאר בכלל מהו **וימש חשך**, ורש"י פירש, שהוא מלשון ויאמש, שיחשיך עליהם חשך, יותר מחשכו של לילה, וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד, ע"כ.

ולכאורה צריך ביאור מה שכתב 'וחושך של לילה יאמיש ויחשיך עוד, הרי כבר כתב שיחשיך עליהם חושך יותר מחשכו של לילה, ומה הוסיף בזה, וצריך ביאור.

והנה רש"י הביא אונקלוס שתירגם באופן אחר, שפירש **וימש** מלשון הסרה, וכמו שכתב 'בתר דיעדי קבל ליליא' - אחר שיסור חשכת הלילה, פירוש סמוך לאור היום כשיסיר חשכת הלילה, יהיה החושך.

אכן גם זה צריך ביאור, מה רצה לומר בזה שהחושך יבוא כשתסור חשכת הלילה.

ג

ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים וגו', פירש רש"י, חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו שלושה ימים, ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו, יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב וכו', ע"כ.

ולכאורה רש"י בא לפרש הפסוק, דהא כתיב **כאן ויהי חשך אפלה וכו' שלשת ימים**, ובפסוק שאחר זה כתוב עוד פעם **לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים**, ומזה שכתוב שני פעמים **שלשת ימים** למד רש"י שבמכת חושך היו שני זמנים, חדא, שבו **לא ראו איש את אחיו**, ועוד זמן שבו **ולא קמו איש מתחתיו**, והיינו דכתיב **שלשת ימים, שלשת ימים**, שני פעמים.

והנה העולה מדברי רש"י, שמכת חושך הייתה סך הכל ששה ימים¹.

אכן עיין ברמב"ן, וזה לשונו, וטעם **לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו**, כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש, שבא שמש והיה כמו לילה, אבל היה **חשך אפלה**, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים, כי על

(1) והא שלא הייתה שבוע שלם, עי' בפ"י הריב"א עה"ת, ועי' ברוקח.

תשת חשך ויהי לילה, והיינו שיש חושך שמשמש בלילה.

והנה צריך ביאור מהות החושך הזה של הלילה מהו.

ומצינו בזה שתי דעות, האם חשכת הלילה הוא רק העדר האור, שמכיון שבלילה אין אור, ממילא יש חושך, או שיש בריאה בפני עצמה שנקראת חושך, והיא המשמשת בלילה.

ועיין ברמב"ן (כאן), שכתב להדיא שהחושך של הלילה היינו העדר האור, וזה לשונו, כי לא היה החשך הזה (של מצרים) אפיסת אור השמש וכו' אבל היה חשך אפלה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים וכו', ע"כ, ומבואר להדיא שחושך היינו העדר האור.

והנה לפי זה יתפרש מה שכתוב **תשת חשך ויהי לילה** שזה המשך למה שכתוב לפני זה **שמש ידע מבואר**, ועל ידי זה **תשת חשך ויהי לילה**, שמכיון שאין אור השמש, ממילא **תשת חשך ויהי לילה**.

אכן עיין מה שכתבו מהגר"א (עיין ליקוטים מתלמידיו בסוף ספר יצירה), אמר לי פנים אל פנים בזה הלשון, החשך אינו העדר כמו שכתבו וכו' אלא הוא בריאה נפלאה, ומה שהביאו ראייה מופתית, מבית סתום, מאין בא לו החושך, או שאנו רואים שמדליקין נר בבית קטן מאיר בכל הבית, וכשמכבים חושך בבית, מאין בא החושך, הא הבית סתום כמקדם, אלא שמע מינה שהחושך הוא העדר, וכיון שנעדר האור ממילא הוא חשך, עד כאן טענתם, אבל לא דברו נכונה, כי באמת גם החשך הוא בריאה, כמו שאמר הכתוב **יוצר אור ובורא חשך**, ורצונו לומר שמלת בריאה, הוא יותר

דק מיצירה, וכל שכן מעשייה שיצאה לפועל המעשה⁴, והנה **יוצר אור** היינו שנתן צורה לאור, וצירוד עד היכן יתפשט, אבל חשך לא צירוד שיצא לפועל צורה, כי אין לו צורה עד היכן יתפשט, כי יכול להתפשט בכל מקום, לבד במקום האור אין לו רשות להתפשט, וזהו **ויבדל בין האור ובין החשך** כו', והוא דוגמת האויר שהוא מלא העולם, והנה כשעומד אדם או שום דבר במקום זה, אין שם אויר, כי כך ברא שיתרחק ויתן מקום לדבר, וכיון שזו האדם או הדבר ממקומו, נתמלא תיכף המקום מהאויר, ע"כ היתה דברות קדשו אש, ע"כ.

וענין זה, שאינו יוכל להתפשט במקום האור, מבואר יותר באדרת אליהו (בראשית א' ד'), וזה לשונו, **ויבדל אלקים** כו', שהיו נצמדים כשני חצאי כדורים, האור מלמעלה והחשך מלמטה, האור מן השלשה הכי נכבד ונבדל מן החשך, (פירוש שהאור נבדל מן החושך בשלושה דברים), הא, שלא יתערבו יחד, הב, שזה ישמש ביום וזה בלילה, הג, שיהא החשך נדחה, ויזור לאחור, מפני האור כשיפיק קרני הודו, ויעש הבדל, שלא ידחה החשך ויבטל מכל, רק שיהא נגלה האור מפני החשך וחשך מפני אור, ולא כחכמי האומות שאומרים שהחשך הוא העדר האור, אבל הוא בריאה רק שאין טובו נגלה לעין השמש, לכן לא נאמר כי טוב אצל החשך, ע"כ.

ולפי זה פירוש הפסוק **תשת חשך ויהי לילה**, הוא כפשוטו, שהביא הבריאה שנקראת חושך ושם אותו על הלילה.

(4) [ועי' שעה"כ דורש יוצר אור (י"ט ע"א)].

פרפראות/המשך

באה לחזק ולהדגיש⁴.

ונראה, דהנה פרעה עצמו לא רצה לשלח את בני ישראל, רק משום שעבדיו טענו **עד מתי יהיה זה לנו למקש** וכו' **הטרם תדע כי אבדה מצרים**, הסכים שישבו משה ואהרן, אך בעצם לא הייתה לו כוונה לקבל את דבריהם, רק חיפש תירוץ אמאי אין הוא צריך לשלחם⁵, וכן משמע בפסוק דהנה משה כבר אמר **שלח עמי**, ומשמע שישלח את כולם, ואם כן אמאי פתח ושאל **מי ומי ההלכים**, אלא שחיפש תירוץ למה לא לשלחם, וכאילו בגלל שדאג להם.

ולפי זה, שכל מה שהושבו אל פרעה לא היה בכדי לשמוע את דבריהם, אלא בשביל לדחותם, ומתחילה הושבו רק בשביל שיוכל לגרשם, יש לפרש מה שכתוב **ויושב את משה ואת אהרן**, שבא להדגיש שלא הושיבם אלא שיהיו שם אנשים שיכול לומר עליהם, שהם שמעו אמאי אינו רוצה לשלח את בני ישראל, ודו"ק.

ונראה שבוה יש לפרש גם הא דכתיב **ויגרש אתם**, פירוש **אתם** הך 'את' **משה ואת אהרן**, אחר ששמעו מה שפרעה רצה לומר אז גירש את **האתם**. ולפי זה להבין מי היה המגרש, שזה היה בעצם זה שהשיבם אל פרעה, מכיון שכל ההשבה לא הייתה אלא בכדי לגרשם, ודו"ק.

ולפי המבואר נראה לדייק את טעמי המקרא⁶ על תיבת **ויושב**, דהנה הטעם הוא גרשיים, ולכאורה המובן של גרשיים הוא ההיפך **מיושב**, אלא כנזכר, שכל ה**ויושב** ההשבה לא הייתה אלא גרשיים, על מנת לגרשם, ודו"ק.

ונראה דמשה הבין שבמכה זו ירצה פרעה למנוע יציאת הבנים, מכיון שהקב"ה אמר לו **בא אל פרעה** וכו' **ולמען תספר באנוי בנך**, הרי שיש במכה זו משהו מיוחד עבור הבנים, ומשום הכי הקדים **בבנינו ובבנותנו**, ודו"ק.

ועוד, דהנה טעמי המקרא של **ולמען תספר באנוי בנך**, הם קדמא ואזלא, והנה דרשו חז"ל (מגילה ג), **ויבינו במקרא**, אלו הטעמים, ועל ידי זה הבין משה דאדרבה הבנים צריכים להיות הראשונים, ויש לומר שזה גם מרומז במה שאמר לפרעה **בבנינו ובבנותנו נלך**, דהטעמים הם קדמא ואזלא, **שבנינו ובנותנו** הם הראשונים שילכו, ודו"ק.

***

ויגרש אתם מאת פני פרעה, (י' י"א).

ויגרש אתם, פירש רש"י הרי זה לשון קצה, ולא פירש מי המגרש, ע"כ¹. ולכאורה צריך ביאור באמת מי היה המגרש, דבפשטות לשון קצר פירושו שאפשר לדייק ולהבין לבד מי זה היה, אם כן צריך ביאור מי היה המגרש. והנה עוד צריך ביאור מה שכתוב **ויגרש אתם**, לכאורה היה צריך לומר 'ויגרשם', ובפרט שרצה לקצר בלשונו², וצריך ביאור.

והנה כשבאו אל פרעה כתיב **ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה**, ועיין רש"י, שהושבו על ידי שליח, ששלחו אחריהם והושיבם אל פרעה, ע"כ, ולכאורה צריך ביאור מה שכתוב **את משה ואת אהרן**, לכאורה היה יכול לומר 'ויושב משה ואהרן', ומאי **את**, ועיין באבן עזרא³ שמבאר שתיבת את

(4) ועי' בגו"א.

(5) ומה שנקרא היום 'בשביל הפרטיכל'.

(6) דכידוע שחז"ל דרשו **שויבינו במקרא** אלו הטעמים.

(1) ועי' במפרשי רש"י ד"א לומר שזה היה פרעה, דהרי כת' **מאת פני פרעה**.

(2) שלא הזכיר מי גירשם.

(3) בפ' הארוך.

ולפי הגדרת חשכת הלילה יתבאר מה הייתה מכת חושך במצרים.

דלפי הרמב"ן מכת חושך הייתה מין חושך אחר, ולא רק העדר האור, וזה מה שכתוב **שלח חשך** מן השמים ו**יחשך**, שהחושך הזה שאינו נמצא בעולם הזה הוא שבא להחשיך, אכן לפי ביאור הגר"א שכל חושך היא בריאה, צריך לומר ששלח אותו חושך עצמו להחשיך יותר.

ונראה דבזה יתפרש מה שפליגי במדרש מהיכן היה החושך, דלרבי יהודה היה חושך של מעלה, ולרבי נחמיה היה חושך מגיהנום, יש לומר דפליגי באותה הגדרה מהו חושך.

דלפי רבי יהודה יש לומר דסבירא ליה כמבואר בשם הגר"א, שחושך הוא בריאה, ובמכת חושך רק ניתוסף בו עוד חושך, וחושך זה בא מלמעלה, ששם הוא מקור הבריאה של החושך, וזה הפסוק שהביא רבי יהודה במדרש, **ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו**, שמדבר על מכת חושך⁵, **ישת על מצרים חשך** שהוא ממקור **סתרו**, ונמצא **סביבותיו של סכתו**⁶.

ובדעת רבי נחמיה דסבירא ליה דחושך בא מגיהנום, יש לבאר כמו שפירש הרמב"ן, שחשכת הלילה אני אלא העדר האור, ולכן הביא חושך אחר מגיהנום.

(5) ע"י רש"י שם בתהילים (י"ח י').

(6) וכן מדויק המשך הפסוק **חשכת מים עבי שחקים**, ששם סביבותיו סכתו, ושם יש ב' בחי' של חושך, חד של **חשכת מים**, שבו א"א לראות, ועוד של **עבי שחקים**, שבו א"א אפי' לזוז מתחתיו.

והא שחושך זה בא מגיהנום, נראה, דהנה בשעת הבריאה כתיב **ויאמר אלקים יהי אור**, וזה היה בריאת האור ביום הראשון, וזה אור בעצם, ולא אור השמש שלא נברא אלא ביום רביעי, והנה כתיב **ויבדל אלקים בין האור ובין החשך**, ומשמע דכמו שיש בריאת אור, כך יש גם בריאת חושך (דהרי זה לעומת זה עשה אלקים).

והנה עיין רש"י שם, שהביא מדרש אגדה שפירש הא דכתיב **ויבדל** וכו', ראהו (הקב"ה) שאינו כדאי (האור) להשתמש בו רשעים, והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא, ע"כ.

ולכאורה אם כן כמו שהבדיל את האור לעתיד לבוא כן עשה גם לחושך, דהרי זה לעומת זה⁷.

והנה אם גזו האור לצדיקים לעתיד לבוא, דהיינו בגן עדן, אם כן לקח גם את החושך ושמו בגיהנום, עבור הרשעים לעתיד לבוא.

והנה אף שהאור גזו לעתיד לבוא, מכל מקום כשנאלו ישראל ממצרים זכו ונהנו מאותו אור, וזה היה לביל יציאת מצרים, שזכו שלילה כיום יאיר⁸.

והנה כמו שבמצרים שימש האור הגנוז, צריך לומר שגם החושך הגנוז שימש שם, והיינו החושך של גיהנום, וזה מה שפירש רבי נחמיה שהחושך בא מגיהנום, פירוש מהחושך של לעתיד לבוא⁹.

ונראה שבוזה יש לפרש המשך הפסוק בתהילים (ק"ה), **דכתיב ולא מרו**

(7) וע"י מש"כ הגר"א שבעת שהרגו את יצרא דע"ז אז פסקה הנבואה.

(8) ואין זה אור השמש, דאם היה אור השמש אין זה לילה, וע"י ע"ז (כ"ה).

(9) וגם מה שלקו על הים היה מאותו חושך, (ע"י בריב"א הנ"ל).

פרפראות/המשך

לזרוע הרי חייו תלויים בספק, והרי עני חשוב כמות, וממילא יש לומר שזה מה שפרעה כינה את מכת ארבה **מות**.

והנה הא שדייקא במכה זו הייתה גזירה זו, יש לומר דעיקר מה שפרעה קיבל מכה זו הוא, דאף על פי שכבר הסכים לשלוח את הגברים של בני ישראל, מכל מקום את הבנים לא רצה לשלוח.

והנה הבנים הם העתיד של עם ישראל, דעיין ישעיה (ח'), **הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה'**, ופירש רש"י שם, ומדרשו, אגדה בבראשית רבה, על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות, שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה, אמר אם אין גדיים אין תיישים, אם אין צאן אין רועה, אגרום לו לסלק שכינתו, ע"כ.

ומכיון שפרעה לא רצה שבני ישראל יהיה להם במה להחיות את עצמם לעתיד, שהבנים יישארו, כך הוא קיבל את ענשו שהוא דואג על עתידו, שלא יהיה לו מה לאכול, ודו"ק.

***

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם, (י"ב כ"ו).

הנה בניכם הכתוב כאן, מבואר בהגדה של פסח, שהוא הבן הרשע, וכמו שאמר שם, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה וכו' אחד רשע, רשע מהו אומר **מה העבדה הזאת לכם**.

ולכאורה צריך ביאור אמאי קבעו חז"ל ששאלה זו היא שאלת הרשע.

ואפשר, דהנה בכל שאר הבנים, כתיב לשון שאלה, וכמו שכתוב בתם, **כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת**, וכן בבן החכם (בפרשת ואתחנן), כתיב **כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו**

***

ויסר מעלי רק את המות הזה, (י"ז).

הנה לשון זה, שפרעה כינה את המכה **מות**, לא מצינו רק אצל מכת ארבה, וצריך ביאור אמאי דווקא כאן.

ובפשטות יש לומר דהנה באזהרה שמשה הזהיר את פרעה, קאמר ליה **עד מתי מאנת לענת מפני**, ופירש רש"י, מגזרת עני, **מאנת** להיות עני ושפל **מפני**, ע"כ, הרי שתכלית מכה זו של הארבה היא כדי שפרעה יכניע את עצמו מפני הקב"ה, ויהיה עני.

והנה כבר אמרו חז"ל (נדרים ס"ד): שעיני חשוב כמות, ואם כן כשפרעה רצה לומר למשה שכבר קיבל המוסר של מכת ארבה, קאמר שמכה זו היא **מות**, פירוש שעכשיו הוא כמות, והרי נתקיימה בו המכה, שהרי הוא כעני לפני הקב"ה, ודו"ק.

אכן זה גופא שמכה זו נחשבת כמיתה (מחמת עניות), יש לבאר, דהנה בכל מכה ומכה, אף שבאה המכה, מכל מקום אחר שהמכה נגמרה עדיין היה להם בכדי חייהם, ואף במכת ברד שהייתה **על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה**, מכל מקום **החטה והכסמת לא נכו**, וגם הבהמות אלה שנאספו הביתה, נשארו, אכן במכת ארבה נשלחו הארבה על כל ארץ מצרים, ואכל **את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים**, ולא היה להם כלום, אם כן השתא היה עליהם גזירת מות, מכיון שלא היה להם מה לאכול.

והנה עיין מנחות (ק"ג), הא דכתיב **והיו חייך תלואים לך מנגד**, שזה הלוקח תבואה משנה לשנה, ופירש רש"י, שאין לו קרקע לזרוע, והיינו חייו תלואים, שאינו יודע אם יהיו לו מעות לשנה הבאה, עיין שם, הרי שמי שאין לו קרקע

את דבריו, ופליגי בה רבי אליעזר ורבי יהודה בר סימון, שהרמב"ן סבירא ליה כרבי יהודה בר סימון, שאף שהבית דין של מעלה הם שממונים על גיהנום, וחושך זה נמצא אצלם לדון את הרשעים לעתיד לבוא, מכל מקום **לא מרו את דברו**, והביאו חושך זה על מצרים.

אכן לפי הגר"א יש לומר דסבירא ליה כרבי אליעזר, שהמכה עצמה לא מרתה את דברו, פירוש שזה אותו חושך, והרי החושך נצטווה על שלושה דברים, ובהם שלא לשמש ביום, וכן שיהא נדחה מפני האור, ואם כן זהו מהותו של חושך, ומכל מקום **לא מרו את דבריו**, ועכשיו שימש גם ביום, ולא נדחה מפני האור¹⁰.

וכן מבואר אמאי הזכיר דבר זה רק במכת חושך, דרך שם יש הוה אמיאנא שימרו את דברו, ודו"ק.

ח

ועל פי זה נראה דיש לבאר פירושי רש"י והרמב"ן בענין החושך של מצרים.

דיש לומר שרש"י מפרש כמבואר בהגר"א, שחושך של לילה הוא בעצם בריאה בפני עצמו, ואין זה רק העדר האור, ולפי זה כשהביא חושך על מצרים, אין זה 'חושך' אחר, אלא אותו חושך עצמו, מאותו בריאה של חושך, רק שעכשיו החשיך יותר, וכמו שכתוב **קרא לחשך ויחשך**, שאותו חושך עצמו החשיך עוד.

ובזה יתבאר מה שכתב רש"י לפרש **וימש חשך**, שיחשיך עליהם חושך יותר מחשכו של לילה, שאף שזה אותו חושך, מכל מקום מחשיך יותר, ועל זה הוסיף שחושך של לילה, פירוש אותה בריאה של חושך, יאמיש ויחשיך

(10) וי"ל שזה גם הקרי והכת', דכת' דבריו לשון רבים, וקרי 'דברו' לשון יחיד, דלא מרו את דברו להחשיך על מצרים, ובזה לא מרו את דבריו ושמש ביום, ולא נדחה מפני האור, ודו"ק.

עוד, פירוש שיהיו כאן שתי דרגות של החשכה.

ונראה שהם הם שני הדברים דכתיבי בקרא, **שלא ראו איש את אחיו**, שזה החושך שמחשיך יותר מחשכו של לילה, ועוד **ולא קמו איש מתחתיו**, זה מה שאותו חושך של לילה יאמיש ויחשיך יותר, ודו"ק¹¹.

אכן לפי הרמב"ן יש לומר דסבירא ליה, שעד עכשיו היה רק העדר האור, אבל עכשיו **קרא** לבריאה של **חשך** עצמו, שיבוא **ויחשיך**.

ולפי זה אין **וימש** פירוש שיחשיך, דהרי החושך שבא על מצרים אין זה אותו חושך, אלא **וימש** צריך לומר כמו שתרגם אונקלוס, שזה לשון הסרה, שהסיר החושך של הלילה, שהוא העדר האור, והביא חושך אחר.

ט

ולפי המבואר יש לפרש מה שכתוב שהקב"ה אמר **וימש חשך**, אך כשמשוטה הטה את ידו כתוב שהביא **חשך אפלה**, דלפי רש"י יש לומר ש**חשך אפלה** הוא פירוש ל**וימש חשך**, האיך היה **וימש** שהחשיך יותר, דקודם היה **חשך אפלה** לשלושה ימים, **שלא ראו איש את אחיו**, ועוד החשיך יותר **שולא קמו איש מתחתיו** לעוד שלושה ימים.

ולפי אונקלוס (והרמב"ן), יש לומר דמה שכתוב **וימש חשך** לא קאי כלל על החושך של המכה, אלא רק על החושך של הלילה, שאותו חושך של לילה ימיש, אבל החושך של מצרים היה **חשך אפלה**.

ולפי זה יוצא, שלפי הרמב"ן הייתה מכת חושך של מצרים **חשך אפלה** של שלושה ימים, ולפי רש"י חושך של מצרים היה **וימש חשך**, שקודם היה **חשך אפלה בשלשת ימים** הראשונים, ואחר כך עוד שלושה ימים של **ולא קמו וכו'**, ודו"ק.

(11) ואם נדקדק בדבר אפשר דהנהא ב' אופנים של חושך, הם שני הדברים שבהם לא מרו המכות את דבריו, ששימש גם ביום, וכן לא נדחה מפני שום דבר אחר, ודו"ק.

פרפראות/המשך

הללו, ע"כ.

ולכאורה מבואר **דביום ההוא** היינו ליל פסח, ולכאורה מכיון דקאמר **זה**, והרי לשון **זה**, פירשו חז"ל דהיינו שמראה באצבעו (עיין מנחות כ"ט), אם כן מתי מראה באצבעו על פסח מצה ומרוה, זה בליל פסח.

אכן זה גופא מנא ליה, דזה דקאמר קרא הוא על ליל פסח, דהא הפסוקים הכתובים לפני זה אינם מדברים בהכרח רק על ליל פסח, וצריך ביאור.

ונראה דהנה חז"ל דרשו פסוק זה על הן שאינו יודע לשאול, דצריך להגיד לו **בעבור זה**, והיינו שהיה כאן מקום לשאלה, שהיה צריך לשאול, אך מכיון שאינו יודע לשאול, אומרים לו לבד.

אך זה גופא קשיא, מנא לן שהיה צריך לשאול, הא אם לא שאל לכאורה זה משום שאין לו שאלות, אם כן אינו בכלל שאינו יודע לשאול, כי הרי אין לו שאלות.

ונראה בהכרח דאיירי בליל פסח, דבליל פסח יש דין של סיפור יציאת מצרים דווקא דרך הגדה, וזה דרך שאלה ותשובה, ואם כן בהכרח היה צריך לשאול את המה נשתנה, וזה שאינו שואל הוא מפני שאינו יודע לשאול, דמי שאינו שואל כשצריך לשאול, זה משום שהוא 'אינו יודע', ודבר זה אינו שייך אלא בליל פסח, וממילא היינו **ביום ההוא**, כשיש פסח מצה ומרוה לפניך, ודו"ק.

אתכם⁷, אכן כאן כתוב **והיה כי יאמרו אליכם**, והיינו שכלל אינו שואל, דאינו מעוניין לשאול, שאינו רוצה תשובה, רק מביע את דעתו שאין הוא רוצה לקיים את המצוות, ולכן קבעו חז"ל שמי שבא באופן וצורה כזו, הרי הוא הן הרשע, ודו"ק.

ונראה שעל פי זה יש לבאר מה שאמרו חז"ל 'ולפי שהוציא (הרשע) את עצמו מן הכלל כפר בעיקר', ולכאורה היכן מצינו שהוציא עצמו מן הכלל, אלא שכולם אמרו בלשון שאלה, והוא אמר בלשון אמירה, הרי בזה הוציא את עצמו מן הכלל, ומפני שאינו רוצה לשמוע, וזה שקבעו שכפר בעיקר, ודו"ק⁶.

***

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו' (י"ג ח').

בעבור זה, פירש רש"י, בעבור שאקיים מצותיו, כגון פסח מצה ומרוה

(7) וכן גם בן שאינו יודע לשאול, היה צריך לכתוב 'כי ישאלך', רק שאינו יודע לשאול, ודו"ק.

(8) ועפ"ז נראה לפרש הא דקאמרו על הן הרשע, לפי שהוציא את עצמו מן הכלל, ובפשטות מפרשים מפני שאמר **לכם**, וכמו שהתנא מבאר **לכם** ולא לו, ומקשים העולם הרי גם הן החכם קאמר **אתכם**, ושם לא אמרין שהוציא את עצמו מן הכלל, אכן לפי המבואר מפני דכת' **כי יאמרו**, ולא כת' 'כי ישאלו', זה גופא הסימן שהוציא את עצמו מן הכלל, וזה מלמד על מה שאמר **לכם**, שפי' ולא לו, ודו"ק.